

Школа без насиља

Резултати петогодишњег спровођења програма

Истраживање из 116 школа у Србији показује да 73% деце воли да иде у школу и сматра да је школа најважнији извор образовања. Међутим, 65% деце бар једном у 3 месеца искуси неки облик насиља. Чак 44% деце памти да је имало таква искуства током целокупног школовања.

Дечаци и девојчице подједнако трпе насиље, а разлике постоје само у врсти насиља којој су изложени: дечаци чешће исказују физичко насиље, док су девојчице склоније психолошким формама насиља – оговарању или искључивању вршњака из групе.

Од 2005. године, када је започела реализација програма Школа без насиља, у њега се укључило 196 основних и средњих школа из преко 70 општина у Србији. Иако то представља само 12% од укупног броја школа, ова све већа породица броји чак 12.500 наставника и 135.600 деце и њихових родитеља.

Програм је поставио темеље за доношење Посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у васпитно-образовном систему, правилника и приручника за његову примену, што обавезује све школе у Србији да заузму активан став према насиљу над децом, формирају тимове и израде програме за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања.

Под вођством Министарства просвете и УНИЦЕФ-а, а у сарадњи са Министарством здравља, Министарством рада и социјалне политике, Министарством омладине и спорта, Министарством унутрашњих послова, Саветом за права детета и Заводом за унапређивање васпитања и образовања, програм Школа без насиља окупио је и локалне заједнице, секретаријате за образовање Града Београда и АП Војводине, стручне институције, спортске клубове, удружења и бројне компаније, што носи јасну поруку да само заједно можемо зауставити насиље.

Евалуација програма

Евалуација програма Школа без насиља спроведена је у другој половини 2009. године, на репрезентативном узорку од 40 школа. У процесу сагледавања успешности програма учествовали су запослени у школама, ученици, родитељи, представници локалних заједница, Министарства просвете и УНИЦЕФ-а.

Евалуација програма Школа без насиља је указала да је програм веома потребан и релевантан за школе у Србији, пошто школе, осим ретких изузетака, немају ни искуство ни знање да се носе са овим проблемом, нити постоји довољно системских инструмената на које могу да се ослоне када желе да се баве проблемом насиља.

Евалуација даље наводи да је програм конципиран као свеобухватан и заснован је на претпоставци да ефикасан приступ овом проблему треба да укључи не само ученике и наставнике, већ и читаву школу и локалну заједницу. Програм нуди школама један разрађен модел „унутрашње“ и „спољашне“ заштитне мреже (као што је, на пример, формирање вршњачког тима), као и низ механизма и поступака (као што су, на пример, сандуче поверења и реституција) који могу на делотворан начин да развију осетљивост свих актера и

школе као институције на различите облике насиља, да служе као превенција насиља и да обезбеде конструктивно реаговање на појаве насиља. Многа истраживања и искуства, која су стечена у примени различитих програма за превенцију и смањивање насиља у школама, сугеришу да само такав, свеобухватни тип програма може да доведе до одрживих промена.

Стога, када се анализира програм Школа без насиља може се рећи да он представља добро осмишљен програм који може да допринесе да школа унапреди институционалне капацитете у погледу превенције насиља и конструктивног реаговања на случајеве насиља.

Евалуација програма Школа без насиља, попут многих у свету, показала је да мотивација те предан и доследан рад свих у школи на превенцији насиља представљају предуслов за промене. Када се ангажује читав колектив, њихов ангажман се преноси и на децу. Посебан значај имају посвећеност руководства школе те равномерна подела улога и одговорности између чланова колектива.

Истраживање из 116 школа у Србији показује да 73% деце воли да иде у школу и сматра да је школа најважнији извор образовања. Међутим, 65% деце бар једном у 3 месеца искуси неки облик насиља. Чак 44% деце памти да је имало таква искуства током целокупног школовања.

Дечаци и девојчице подједнако трпе насиље, а разлике постоје само у врсти насиља којој су изложени: дечаци чешће исказују физичко насиље, док су девојчице склоније психолошким формама насиља – оговарању или искључивању вршњака из групе.

Од 2005. године, када је започела реализација програма Школа без насиља, у њега се укључило 196 основних и средњих школа из преко 70 општина у Србији. Иако то представља само 12% од укупног броја школа, ова све већа породица броји чак 12.500 наставника и 135.600 деце и њихових родитеља.

Програм је поставио темеље за доношење Посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у васпитно-образовном систему, правилника и приручника за његову примену, што обавезује све школе у Србији да заузму активан став према насиљу над децом, формирају тимове и израде програме за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања.

Под вођством Министарства просвете и УНИЦЕФ-а, а у сарадњи са Министарством здравља, Министарством рада и социјалне политике, Министарством омладине и спорта, Министарством унутрашњих послова, Саветом за права детета и Заводом за унапређивање васпитања и образовања, програм Школа без насиља окупио је и локалне заједнице, секретаријате за образовање Града Београда и АП Војводине, стручне институције, спортске клубове, удружења и бројне компаније, што носи јасну поруку да само заједно можемо зауставити насиље.

Евалуација програма

Евалуација програма Школа без насиља спроведена је у другој половини 2009. године, на репрезентативном узорку од 40 школа. У процесу сагледавања успешности програма учествовали су запослени у школама, ученици, родитељи, представници локалних заједница, Министарства просвете и УНИЦЕФ-а.

Евалуација програма Школа без насиља је указала да је програм веома потребан и релевантан за школе у Србији, пошто школе, осим ретких изузетака, немају ни искуство ни знање да се носе са овим проблемом, нити постоји довољно системских инструмената на које могу да се ослоне када желе да се баве проблемом насиља.

Евалуација даље наводи да је програм конципиран као свеобухватан и заснован је на претпоставци да ефикасан приступ овом проблему треба да укључи не само ученике и наставнике, већ и читаву школу и локалну заједницу. Програм нуди школама један разрађен модел „унутрашње“ и „спољашне“ заштитне мреже (као што је, на пример, формирање вршњачког тима), као и низ механизма и поступака (као што су, на пример, сандуче поверења и реституција) који могу на делотворан начин да развију осетљивост свих актера и

школе као институције на различите облике насиља, да служе као превенција насиља и да обезбеде конструктивно реаговање на појаве насиља. Многа истраживања и искуства, која су стечена у примени различитих програма за превенцију и смањивање насиља у школама, сугеришу да само такав, свеобухватни тип програма може да доведе до одрживих промена.

Стога, када се анализира програм Школа без насиља може се рећи да он представља добро осмишљен програм који може да допринесе да школа унапреди институционалне капацитете у погледу превенције насиља и конструктивног реаговања на случајеве насиља.

Евалуација програма Школа без насиља, попут многих у свету, показала је да мотивација те предан и доследан рад свих у школи на превенцији насиља представљају предуслов за промене. Када се ангажује читав колектив, њихов ангажман се преноси и на децу. Посебан значај имају посвећеност руководства школе те равномерна подела улога и одговорности између чланова колектива.

Главне промене до којих је програм довео

ПОДИГНУТА ЈЕ СВЕСТ О НАСИЉУ

Повећана је осетљивост ученика, родитеља и запослених у школи на питања насиља. Пошто су се они боље упознали са појмом насиља, сада препознају и суптилније форме насиља, нпр. психолошко и социјално насиље.

ПОВЕЋАНА ЈЕ СИГУРНОСТ ДЕЦЕ И ОДРАСЛИХ У ШКОЛИ

Већина деце (56%, а у неким школама и до 85%) сада се, захваљујући програму Школа без насиља, осећа сигурније у школи. Осећај сигурности постоји и код великог броја наставника.

СМАЊЕН ЈЕ БРОЈ ТЕЖИХ ОБЛИКА НАСИЉА И СМАЊЕНО ЈЕ НАСИЉЕ У МЛАЂЕМ УЗРАСТУ

Смањени су тежи облици насиља, нпр. физичко насиље, а у млађим разредима има знатно мање свих облика насиља. Број ученика који учестало трпе насиље смањено се за 6%, у неким школама и до 50%..

ПОВЕЋАНИ СУ КАПАЦИТЕТИ УЧЕНИКА ДА РЕАГУЈУ НА НАСИЉЕ

Значајно је порасла спремност ученика да пријаве насиље одраслима и вршњацима, а њихови капацитети за конструктивно реаговање на ситуације насиља су унапређени – они чешће позивају друге да прискоче у помоћ и покушавају речима да заштите онога ко је угрожен. Чак 75% ученика каже да добија помоћ вршњака у ситуацијама насиља. Већина ученика сада гледа другачије оне који спроводе насиље, а једна четвртина верује да су се њихова популарност и моћ значајно смањили.

ПОБОЉШАНА ЈЕ МРЕЖА ЗАШТИТЕ

Већина наставника изјављује да често користе правила и друге механизме у превенцији насиља. Расте проценат ученика која су се за помоћ обратили наставницима и од њих добили одговарајућу заштиту.

Све укупно посматрано, кроз анализу ученичких реакција на програм, може се идентификовати профил групе која је најбоље реаговала на програм и профил групе која је лошије реаговала на њега. Позитивније на програм реагују девојчице, ученици млађих разреда и ученици из школа из руралних средина. Лошије реагују дечаки, ученици осмог разреда, ученици из великих школа и из урбаних средина као што су школе из београдског региона.

Преостали изазови у спровођењу програма

НАСИЉЕ ЈЕ „ТВРД ОРАХ“

Иако се у појединим школама број ученика који трпе насиље и оних који спроводе насиље у старијим разредима смањено и до 17%, у просеку се бележи пораст насилног понашања у старијим разредима (за 5–6%), и то вербалног, социјалног и психолошког насиља, облика које ученици раније нису довољно препознавали.

Није се значајније променило ни насилно понашање одраслих према ученицама. То и даље пријављује једна трећина ученика, упркос резултатима појединих школа које су успеле да такво понашање смање и до 9%.

ОКРЕТАЊЕ ЛЕЂА НАСИЉУ – „ЋУТЉИВА ВЕЋИНА“

Чак 16% ученика који су се обратили наставнику због насиља каже да наставник ништа није предузео да им помогне. У ситуацијама када присуствују насилној сцени између својих вршњака, скоро 20% ученика ништа не учини јер мисли да их се то не тиче, а око 40% не чини ништа иако мисли да би требало.

ДОДАТНИ КАПАЦИТЕТИ И УЧЕНИКА И НАСТАВНИКА

Када је насиље директно усмерено на њих, 18% ученика користи само деструктивне стратегије, нпр. узвраћа истом мером, и нема у свом понашању ниједан од конструктивних образаца. С друге стране, 20% ученика бира да трпи насиље и да се не обрати никоме. Обе појаве чешће су код дечака, док девојчице отвореније пријављују насиље.

Када је реч о наставницима, иако су они веома сигурни у своје капацитете, једна трећина ученика тврди да и када се обрате наставницима за помоћ, њихово реаговање не води ка решењу ситуације.

МОТИВАЦИЈА И ВЕЛИЧИНА ШКОЛА

Један од главних фактора који су отежавали остваривање програма био је низак ниво мотивације за учешће у програмским активностима. Не постоји активан отпор према програму, али изостају интересовање за програм и активно ангажовање у њему. Ово важи за све интересне групе. Пошто се већи део програма ослања на школу и њен колектив, мотивација колектива да се ангажује у програму има кључни значај за његову реализацију. Мотивација и ангажман колектива и ученика посебно су отежани у великим школама, па су и резултати програма у великим школама најслабији.

САРАДЊА СА РОДИТЕЉИМА И ЛОКАЛНОМ ЗАЈЕДНИЦОМ

Сарадња са локалном заједницом и сарадња са родитељима оцењене су као најмање успешне компоненте програма иако су учињени почетни кораци у успостављању такве сарадње.

Мотивација колектива школе разликује се од школе до школе. Тамо где је мотивација већа, и програм је успешнији, тамо где је мотивација ниска, и програм се лошије примењује и има слабије ефекте.

Карактеристике школа које су постигле ефекте:

- Школе су се укључиле у програм превентивно, уз жељу да савладају нове начине превенције и деловања у случајевима насиља.
- Сви у школи су упознати са степеном заступљености насиља у школама и сви заједно учествују у подизању свести о насиљу, али и у проналажењу решења за актуелне ситуације насиља.
- У школама није било већих проблема током примене програма, пре свега зато што су управе школа, ментори и координатори школских тимова за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања веома добро схватили своју улогу, а уз то су били мотивисани, спремни и обучени за примењивање програма.
- Програм је у потпуности интегрисан у годишње и развојне планове и програме школе, рад стручних већа, и све делове школског живота

Школе у којима је ефекат изостао:

- И одрасли и ученици у школи нису довољно информисани о насиљу у школи. Разлози за неуспех у примени програма траже се у спољним факторима (нпр. реновирање школе и недостатак простора). Ипак, уочава се општа незаинтересованост управе школе, која се преноси на родитеље и локалну заједницу, па и на ученике.
- Пошто само неки актери у школи тек делимично реализују неке делове програма, изостаје ефекат укључености целе школе, па се о конкретном програму Школа без насиља зна веома мало, а родитељи и локална заједница уопште нису упознати с њим.
- Програм се доживљава као пројекат УНИЦЕФ-а и школе га недовољно уклапају у свој школски живот и повезују са осталим институционалним механизмима у оквиру система образовања и васпитања

Из књиге Насиље у школама

У књизи Насиље у школама аутора Драгана Попадића налазимо разна објашњења и препоруке које су, са једне стране, значајне за тумачење налаза евалуације, а са друге, за поткрепљење њених препорука. Наведени цитати говоре о могућим узроцима и начинима третирања школског насиља.

Шта је школско насиље и која је улога школе?

Школско насиље јесте насиље младих и према младима, али школа није само позорница, већ – много важније – организациони контекст који одређује правила која на тој позорници владају, који додељује улоге деци и одраслима, и уобличава сасвим специфичну интеракцију између њих. Школа се појављује као еколошки микро-систем који, с једне стране, делује као катализатор на силе које су одговорне за насилну комуникацију која постоји и ван ње, а с друге стране креира нове улоге и интеракције које и рађају и специфичне облике насиља.

Какве су школе у којима има мање насиља?

Генерално, у школама у којима су постојали добри односи између одраслих и између одраслих и ученика, тамо где се подстицала кооперативност и везаност за школу, насиља је било много мање, али не само насиља већ и других врста школских проблема као што је ван-дализам. Крута, хијерархијска и формалистичка

организација повећавала је степен насиља (Paune i Gottfredson, 2004).

У школама у којима има мање насиља, јасно је дефинисан етос школе: јасне школске норме, опште прихваћеност школских вредности и начин рада наставника у одељењу, који је обухватао начин организовања часа, предавања и оцењивања, као и начин на који он похваљује и критикује ученике и доследност у реаговању на знаке недозвољеног понашања. И каснија истраживања потврђивала су повезаност школске климе са израженошћу школског насиља.

Зашто у неким школама има више насиља?

Посебно проблематичан контекст настаје кад је екстремна величина школе удружена са другим отежавајућим факторима као што су општи лоши услови рада, низак социјално-економски статус ученичких породица и висок степен насиља у средини у којој се школа налази.

Шта светске евалуације кажу о програмима превенције насиља?

“Показује се да су најефикаснији они програми који комбинују рад на примарној превенцији са специфичним облицима рада фокусираним на мање групе, али овакви обухватни програми релативно су ретки. Идеалан превентивни програм, закључују аутори, „широко дефинише школску агресију, укључује и универзалне и селективне / индиковане компоненте, подржава сарадњу између школе, породице и суседства, пружа механизам за прикупљање података за процену успешности, и подстиче генерализацију третмана на различите ситуације (нпр. сала за јело, игралиште, учионица). Уз то, приликом избора или адаптације програма треба брижљиво размотрити сагласност између специфичних потреба локалне заједнице и циљева интервентног програма.” (Leff i sar., 2001: 359).

“...оно шта радите да бисте променили школу секундарно је у односу на то како то радите, и најмоћни је оруђе у стварању промена у некој школи посвећеност наставника” (Twemlow i Sacco, 2008: 5).

На крају књиге “Насиље у школи” Драган Попадић закључује:

Евалуација програма за борбу против насиља показује да се практичари морају наоружати упорношћу и стрпљењем. Тек дуготрајан и систематски рад може довести до скромних побољшања. Појава која има много узрока не може се драматично изменити деловањем на један или два узрочника. Школском насиљу не може се супротставити једнократним и краткотрајним кампањама. Програми у које је укључена цела школа, па и шира заједница вероватно јесу потенцијално најуспешнији, али су то такође и програми које је најтеже одржати у покрету дуже време, због великог ангажмана и организационе сложености које захтевају. Треба ли можда предност дати потенцијално мање ефикасним али и мање захтевним програмима?

Мада су у многе програме укључени и ученици као активни учесници, не треба сметнути с ума да главну одговорност увек морају имати одрасли. Запослени у школи често нису најбоље информисани и обучени, преоптерећени су и незадовољни условима рада, али управо на таквим наставницима је највеће бреме одговорности за смањење школског насиља.

...Евалуације програма јасно су показале да најважнији фактор од кога зависи успешност програма није ни његово трајање ни теоријска оријентација, већ посвећеност школског особља том циљу.

Ка побољшању ефеката програма

Програм Школа без насиља усмерен је на све у школи - ученике, наставнике родитеље и локалну заједницу и као такав спада у целошколске програме за превенцију насиља. Ради побољшања ефеката програма потребно је постићи потпуну институционализацију његових компоненти и радити на повећању мотивације школа да се активно укључе у превенцију насиља. Потребно је унапредити приступ и атрактивност програма за старије разреде, још више га прилагодити дечацима и девојчицама, као и великим школама у градским срединама. У складу са проценом потреба, школама је потребно пружити додатне садржаје интервентног деловања за децу и породице под посебним ризиком. У овом сегменту кључно је и оснажити сарадњу школе са системима социјалне и здравствене заштите, полиције и судства и институцијама локалне самоуправе.

Насиље не престаје само. Зауставимо га заједно.

